

ՀԱՅԻ ՊԱՏԱՌԻ ՄԸ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ՄԱՍՆ ԱՌԱՋԻՆ

ՄԱՐԴ

ՆԱՄԱԿ ԵՐԵՔՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ

Սիրտը

(Տես երես 104)

Ատենօք ճոխ համարակալ մը կար, այլ ճոխ ոչ մէկ՝ հապա հարիւրաւոր միւլիոնի և ալ աւելի, այնչափ հարուստ միով բանիւ՝ որ ստակը ինչ ընել չէր գիտեր, որ դեռ մէկու մը հանդիպած բան չէր:

Այս մէկը միտքը դրաւ անանկ պալատ մը շինելու՝ որ երբեք տեսնուած չըլլար: Մարմարիոնները, պատերուն պաստառակալները, ոսկէզօծ զարդերը, մետաքսեայ օթոցները, նկարներն իսկ և արձանները, միով բանիւ բոլոր այն շքեղաշուք փառաւորութիւնը՝ որ մեծագոյն թագաւորին պալատը շուայեալ կը տեսնուի, իր պահանջմանցը բաւական չէր: Խելացի մարդուն մէկն էր այս մեր ըսածը, որ իր ստրկին վայելած յարգը շատ աղէկ կ'ըմբռնէր, և թագաւորաց սովորական փառաւորութիւնը իրեն շատ ոչինչ կ'երեւար՝ իր սերունդը մէջը բնակեցնելու, զոր ամեն թագակիր տոհմերէ շատ վեր կը համարէր: Ուստի աշխարհիս չորս կողմերէն ամենէն հըռչակաւոր գիտունները, ամենէն քաջ ճարտարապետները, և ամեն բանի մէջ ամենահմուտ արուեստաւորները հոն բերել տուաւ, և ընելու ծախուց համար ամենայն ազատութիւն տալով անոնց, հրամայեց որ մարդկային և գիտութեան արուեստից ամենայն հրաշալիքներով իր պալատը ճոխացնեն:

Մարդկային գիտութեամբ և արուեստիւ, և ստրկի առատութեամբ ալ մեծամեծ բաներ ստեղծել կարելի է: Ուստի և հարիւրաւոր փարսախ հեռաւորութեամբ չորս դին այս գիւթական բընակարանին վրայ կը խօսուէր, որուն

ստորագրութիւնը քեզի ընել չեմ ուզեր, ինչու որ շատ երկայն կ'ըլլայ: Բաւական կը սեպեմ միայն ըսել քեզի՝ որ երբեք Չինաստանի կայսր մը, կամ Պաղտատու Խալիֆայ մը, և կամ Մուղլի իշխեցող մը մեր համարակալին նման բնակարան մը ունեցած չէին, և այդ արդար էր. վասն զի ինքն այս ամենայն անձինքներէ երեքստիկ աւելի ճոխ էր:

Երբ ամենայն բան լմննալու եղաւ, պզտի բան մը անդրադարձան. ճիշտ մի և նոյն բանը՝ որ Լուդովիկոս ԺԴ-ին վերսայլ հանդիպեցաւ. ջուրը կը պակսէր: Աղբիւր բացող մը կանչուելով միայն ստորերկրեայ առուակ մը կարող եղաւ գտնելու, օձապտոյտ երակի մը նման, որ երկու կարգ կաւի մէջ բնութեամբ ձևացած էր, ուր ինչպէս տեսակ մը փոսի մէջ անձրեւի ջրերը բոլոր մերձակայ տեղերէն կը ժողովէին: Բայց ջուրը ոչ պայծառ գուտ էր և ոչ առատ, ինչպէս դու ալ կրնաս գուշակել. և այն գիտունը՝ որուն յանձնուած էր ջրոյն լուծումն ընել, համը նայելով դէմքը կնճռեց և զգացուց որ չէր արժեք ալ աւելի անդին փորել. որովհետեւ ջուրը քիչ մը լճացած ջրոյ համուէր, և անտարակոյս իշխանատէրը չախորժէր պիտոր:

Ի զարմանս ամենուն, իշխանատէրն՝ այդ ձախորդ լուրը լսելով ուրախութեանէն վեր ցատքեց: Իրեն առաջարկեցին ջուրը քանի մը փարսախ հեռու վազած գետէ մը բերել տալու, ինչպէս է վերսայլ եկած ջուրը. սակայն խօսք մտիկ ընել չուղեց: Իր ուղածը նոր բան մըն էր, անանկ բան մը որ անակնունելի և անկարելի ըլլար. այս էր փափաքածը: Գրիչ մը առաւ և ժողովքին գումարման ժամանակը հետեւալ ծանուցումը շարագրեց՝ ի մեծ զարմանս այս մեր գիտնոց:

« Ա. Ջուրը նոյն տեղէն առնելու է.

« Բ. Նոյնը գիշեր ցորեկ պալատին « ամեն տեղ վազելու է.

« Գ. Առատ և աղէկ ջուր ըլլալու է »:

Ի՞նչ մը ատեն առանց խօսելու մէկ

մէկու երեսը նայեցան ամենը . գիտուն, ներէն ամենէն ծանրաբարոյն, որուն կրթութիւնը և բազդը շատոնցունէ 'ի վեր շինուած էին, իր կարծիքը յայտնելով ըսաւ, թէ իշխանատէրը իր ստակովը հանդերձ հոն թողլով երթալու էին, որպէս զի սորվի թէ ի՞նչ ըսել է զուրիշները ծանակ ընել:

Սակայն երիտասարդները, որ դիւրին չէր լքուցանել, միաբերան դէմ կանչեցին, զգացնելով որ գիտութեան պատիւը պարտականութեան տակ էր, և թէ պէտք էր յանդգնութեան դէմ յանդգնութիւն պատասխանել, ասանկ անպատկառ ծանուցում մը կէտ առ կէտ գործադրելով: Վերջապէս յետ այլ և այլ վիճաբանութեանց, յետ այլ և այլ յուսաբեկ և անընդունելի առաջարկութեանց, ճարտարապետ մը՝ որ մինչև այն ատեն խօսք մը չէր զուրցած, յանկարծական մտածութենէ մը վերցատքեց, և ահա այս հետեւեալը առաջարկեց:

Առուակին ջուրը աղէկ և խմուելու պատշաճ ըլլալու համար, շարժման և օդու պէտք ունէր: Ուստի հարկ էր անակ բազմաթիւ մանր խողովակներով ջրհան մը շինել, որ զայն երթար ժողովէր այն երկայն երակին ծալքերուն միջէն՝ ուր կը լճանար, ու յետոյ ցնցուղակերպ ծայրով խողովակի մը մէջ լեցընել, ուսկից իբր բարակ անձրև ցայտելով բացօդեայ գտնուած ընդունարանի մը մէջ իյնար. հոնկէց ալ աղէկ մը հովահարելէն ետքը, ջրհանի ուրիշ խաղ մը դար առնուր դարձեալ նոյն ջուրը, ու նորէն մեծ խողովակի մը մէջ լեցընէր, ուսկից հազարումէկ ճիւղերով պալատին ամեն դին բաժնուէր:

Այս ամենը աղէկ էր. սակայն դժուարութիւնը չէր լուծուած: Մեծ դժուարութիւնը այս ոչինչ երակի ջուրը այն սաստիկ ջրի գործածութեան պիտոյիցը բաւեցնելն էր: Մեր մարդը հանճարեղ և զանակաւ մը ասոր ալ դարմանը տեսաւ: Պալատին ամեն դին տրամադրած բազմաթիւ մշտաբաց ծորակներուն իւրաքանչիւրին տակը՝ մէյմէկ կոնք կը

յարմարցնէր, որոնց յատակէն խողովակ մը ելլելով երակին ջուրը շնորհ ջրհանին հետ կը հաղորդուէր: Այս կերպով, ծորակներէն վազած ջուրը անմիջապէս նորէն ջրհանը կ'առնուր, ու դարձեալ բացօդեայ ընդունարանին մէջ կը լեցուէր, ուսկից դարձեալ կ'ելլէր ծորակները կը դառնար. և այսպէս միշտ, մի և նոյն ջուրը մի և նոյն երթևեկութիւններ ընէր պիտի: Տեսնե՛ր ես երբեք Ֆրանքոնի՝ հարիւրաւոր մարդիկներէ ձեացուցած մեծամեծ բանակներ, որ խիտ գունդեր խմբած՝ հանդիսատեսաց առջևէն կ'անցնին. տեսարանին մէկ կողմէն կ'ելլեն ու միւսէն կը մտնեն, շարունակաբար անվերջանալի կերպով մէկմէկու հետեւելով: Ասոր նման ճարտարութեամբ էր՝ որ ճարտարապետը իր սակաւաբուղիս աղբերակը անսպառելի աղբիւր մը կը փոխէր կ'ընէր: Այն ջուրին չափը որ ջրհանը իւրաքանչիւր շնչելուն իրեն կը ձգէր, առատօրէն կը բաւէր՝ պալատին բնակչաց գործածած ջրին տեղը փոխանակելու: Միով բանիւ, որովհետև կրնար ըլլալ որ պալատին բնակիչքն երբեմն իրենց ձեռքերը ծորակներուն տակը դնելով լուային, կոնքերուն ջուրը իր շրջանը ընելով՝ պզտի մշանոցներու միջէն կ'անցնէր, որոնց պաշտօնն էր զայն մաքրել ճամբէն ժողոված աղտոտութիւններէն: Միշտ քալելու հետ ըլլալով, և միշտ պայծառ ու յատակ, մինչև իր աղբիւրին ամենաուշինչ հետքը կը կորանցնէր, և աշխարհիս ամեն գետոց ջրերուն հետ ալ կրնար մաքրաւիլ:

Այս պարզ ու յանդուգն մտածութիւնը միահամուռ բարեմաղթութեց ձայներով ամենքը ընդունեցան, կարծելով մեր գիտունքը որ ամեն դժուարութիւն լմնցած ըլլայ. սակայն արգելքին ծայրը դեռ չէր եկած: Երբ խնդիրը մեքենայն ղետեղելու տեղոյն վրայ եկաւ, որ բնականապէս խրթին էր, այս հնգապատիկ խողովակաց դրութիւնը շարժել ու որոշուած ըլլալով, որ էին երակէն դէպ 'ի ջրհանը ձգած խողովակները, ջրհանէն դէպ 'ի ընդունարանը

ձգուածները, և ընդունարանէն դէպ 'ի ջրհանը, ջրհանէն դէպ 'ի ծորակները և ծորակներէն դէպ 'ի ջրահանը, մեր համարակալը որ դժուարութեանց առջին յամառել կ'ախորժէր, քանի մը քառակուսի ոտք ընդարձակութեամբ պըղտի մութ սենեկի մը մէջ տանելով զանոնք, որ մեծ սենեկաց անկիւն մը կորսուածի պէս էր, խնտալով իրենց կը զուրցէ թէ անկէ ուրիշ տեղ չունէր տալու: Միւս կողմանէ մերձակայ դրացեաց պատճառաւ, կը յուսար որ քոք ածխի, կասկարայի խօսք պիտոր չըլլար, ոչ ալ շողոյ կաթսայի. նմանապէս գետնածխոյ ծովը, հրգեհը և ճայթիւնները բոլորովին կ'ատէր. ոչ ալ կ'ուզէր որ խնդիր ըլլայ մեքենային ծառայութեան որոշուելու գործաւորաց վրայ. վասն զի անվայել էր պատուաւոր սանդղին վրայ անոնց երթեկելը տեսնել. իսկ այն ագոյցաւոր զարհուրելի անիւնները՝ որ միշտ կը ճտող սուր ձայներ կը հանեն, այն ծանր մխոցները՝ որ գլխացաւ պատճառելու սաստիկ աղաղակով կ'ելլեն ու կ'իջնեն, ամենևին անուննին արտաբերելու չէր. անմիջապէս քովը ինքն էր որ կը պառկէր, և ամենաթեթեւ աղաղակն ալ իր քունին արգելք կրնար ըլլալ: Այս ըսելով մեր միլիոններու տէր մարդը՝ խորին յարգութեամբ մը ելաւ գնաց:

Այս անգամ մեր մարդիկը իրենց պարտութիւնը խոստովանեցան: Իրենց պարծանաց գիւտովը փոխանակ զարմանք ազդելու, նորանոր պահանջմանց պատասխան կ'ընդունէին, որ քան զառջինները ալ աւելի ծիծաղելի էին: Անշուշտ դիտաւորութիւնը գիրենք ծանակ ընելն էր: Սաստիկ կիրք ելած կը պատրաստուէին ելլել երթալ, իրենց դիցը երգուննալով՝ ալ գիտութիւնը ստակներով ուռած թշուառականի մը ծաղրածութեան նիւթ չտալու, երբ բարի կիւս մը, որ գիտնոց մեծ բարեկամ էր, բարեբաղդաբար անկէ անցնելու եղաւ: Իր դիւթեալ դաւադանը մատին ծայրովը վերցնելով, յանկարծ պատառատուն հանդերձներով պզտի աղջիկ մը մեր

ապշած գիտուններուն առջին երեան ելաւ: Առանց անոնց անդրադարձութեան ժամանակ տալու, տղայն ձեռքը ծոցը խոթելով կըրօձէ առարկայ մը դուրս քաշեց, որ իր բըռին մեծութեամբ գրեթէ կար, և որմէն անհամար խողովակներ կ'ախուած էին ցիր ու ցան ամենայն ուղղութեամբ:

— Ահա, ըսաւ անոնց, այս է այն մեքենայն՝ որ համարակալը ձեզնէ կը պահանջէ:

Երեակայէ մէկ գոց պզտի քսակ մը, մէկ կողմէն սրածայր երկնցած և պաստառով մը՝ որ ներսի կողմէն վերէն 'ի վար դինքը կը կտրէր, երկու բոլորովին որիշ մասն բաժնուած. այսպիսի էր պզտի աղջկան բերած առարկայն: Այս բաժանմանց իւրաքանչիւրէն մէկ մէկ խողովակ կ'ելլէր և անհուն բազմութեամբ ճիւղերու կը բաժնուէր. և դարձեալ այս երկու բաժանմանց իւրաքանչիւրին վրայ տեսակ մը քսակ կար՝ ուր առջիններուն նման ուրիշ խողովակ մը կու գար կը վերջանար: Այս ամենը առանձին շարժում մը ունէին, և շարունակաբար փոխն 'ի փոխ կ'ուռէին ու կ'իջնային: Այս հրաշալի մեքենային անշուշտ խաղը աղէկ դիտելով, որուն կողմունքները կիւսին դիւթիչ զօրութիւնը թափանցիկ ըրեր էր հանդիսատեսաց համար, ուսելոց ժողովը քանի մը վայրկեանի մէջ կարող եղաւ համոզուելու՝ որ այն խեղճ ճոխին պահանջած այլանդակ պայմանները լիովին կը լրացնէր:

Բոլորը մէկէն կը շարժէր, ըսի քեզի բայց մենք մէկ ծայրէն սկըսինք:

Աջակողմեան բաժանումը և իր քսակը առաջին ջրհանը կը ներկայացնէին, այն ջրհանը՝ որ մի և նոյն ժամանակ թէ երակին ջուրը պիտի չնչէր և թէ ծորակներունը: Որոշ կերպով կը տեսնուէին խողովակաց երկու դրութիւնները, որ պզտի քսակը հասած ժամանակնին մէկմէկու հետ կը միանային: Երբ այս քսակը կ'ուռէր՝ մէջը կը դատարկէր, ու հոն եկող խողովակին հեղանիւթովը մէկէն կը լեցուէր. (մի հարցնէր թէ ինչ

չու կամ ինչպէս, ատ բանը ետքը քեզի կը մեկնեմ)։ Երբ նորէն կ'ամփոփէր, մէջը մտած հեղանիւթը նորէն առջի ճամբան դառնալ չէր կրնար՝ մէկ ամե, նապարզ և ամենաճարտար տրամա, դրութեան մը պատճառաւ, որ պզտի մեկնութիւն մը կ'ուզէ։

Վերցուր քու սենեկիդ դրանը փա, կանքը՝ որ դէպ 'ի ներսը կը բացուի, և մօրդ սենեկէն՝ ուսովդ հրէ զայն. ա, ուսնց դժուարութեան ներս կը մտ, նես։ Բայց մէյ մը մտնելէդ ետքը փոր, ձէ դարձեալ դուռը ուսովդ հրելու նո, րէն մօրդ սենեակը դառնալու համար, չկարենաս պիտի անցք գտնելու, որով, հետե դուռը այդ կողմէն չի բացուիր։

Քսակին հեղանիւթին եղածն ալ այս, պիտի բան մըն էր։

Խողովակին կողմի դուռը միայն դէպ 'ի ներս կը բացուէր, և քանի որ քսակը կ'ամփոփուէր՝ ինքը ամեն կողմէն ճըն, շուելով, կը բռնադատուէր իրեն նման ուրիշ դուռ մը ստիպել բացուելու՝ որ մեծ բաժանումը կը տանէր։ Ասոր մէջ ալ նոյն խաղը տեղի կ'ունենար. բա, ժանումն որ զայն ընդունելու համար ուռեր էր՝ ամփոփուելու կ'ըլլար, և հե, ղանիւթը ետ դառնալու ճամբան գոց գտնելով, կամայ ակամայ՝ օդոյ ընդու, նարանին անցքը կը բռնադատէր։ Հոն ձախակողմի բաժանման երկրորդ ջրհա, նին պաշտօնը կը սկըսէր։ Պզտի քսակը բացուելով ընդունարանին հեղանիւթը իրեն կը կանչէր, և ապա մեծ բաժան, ման մէջ կը մղէր զայն, միշտ մի և նոյն գործողութեան գործութեամբը։ Այս ետ, քինս դարձեալ ինքն իր վրայ յանկար, ծական սաստիկ շարժումնք մը ընելով՝ մեծ խողովակին մէջ կը քշէր զայն, ո, րուն պաշտօնն էր ամեն դին բաժնել զնոյնը։ Այս լմբնալէն ետքը, նորէն ա, ջակողմեան ջրհանը կը շնչէր զայն, և այսպէս հետզհետէ։

Ուստի ինչպէս որ կը տեսնաս, բոլոր մեքենականութիւնը երկու պզտի և ա, մենապարզ բաներու վրայ կը կայանար, մէյմը դռներու՝ որ մէկ կողմէն միայն կը բացուէին, և մէյմըն ալ առաձգական

պատեաններու վրայ՝ որ ըստ կամն կը մեծնային ու կ'ամփոփուէին։ Չկար տեսնելու աւելի գեղեցիկ բան քան զայն պարկեշտ պզտի քսակը, որ այդպէս բնական կերպով կ'աշխատէր, առանց մտքէն կասկած մը անցնելու այնպիսի առաջարկութեան մը լուծումն տուած ըլլալուն, որուն առջին իրենց գիտու, թեամբը պարծեցող այնչափ մարդիկ՝ լքեր էին լուծումը խնդրելու։ Այս քսա, կը ապահովապէս աղմուկ չէր ընէր։ Մէյ մը որ իր մութ սենեկին մէջ զետե, ղուէր, վրան ձեռքը հանգչեցնելու էր որ իմացուի թէ կ'աշխատի թէ չէ։ Իշ, խանատէրը ամենայն ապահովութեամբ, կրնար քովը պառկիլ։

— Ո՛րչափ կ'ուզես ատոր համար, ը, սին ամենքը այն աղքատին. զուրցէ գի, նը ու մի վախնար, որչափ ալ պահան, ջես՝ քեզի վճարուի պիտի։

— Չեմ կրնար ձեզի տալ, պատաս, խանեց աղջիկը, ատոր մեծ պէտք ու, նիմ. Սիրտս է։ Հիմա որ տեսաք, ատոր նմանը ըրէք, եթէ կարող էք։ — Ըսաւ և անյայտ եղաւ։

Կ'ըսեն թէ այն ճարտարապետը՝ որ իր մտածութեանը գործադրութիւնը շատ կը փափաքէր, ձեռք զարկաւ քաու, չուով և երկաթէ թելով ասոր նման մե, քենայ մը շինելու, և ելեքտրականու, թեամբ անոր շարժումնք տալու։ Սա, կայն պատմութիւնը անոր յաջողած ըլ, լալուն վրայ բան մը չի զուրցեր, և մենք դեռ ևս մեզի հարցնելու հետ ենք, թէ արդեօք աշխարհիս ամենէն հարուստ մարդը, աշխարհիս առաջին գիտուն, ները ծառայեցնելով, կարող կըցած է ըլլալ ստանալու այն պզտի հրաշալիքը, որ ցնցոտի հագուստով տղայն ձրի ըն, դուններ էր Աստուծմէ։

Կը շարունակուի։